

ТАҲЛИЛИЙ ТАВСИЯНОМА

Август 2012

Ўзбекча талқин

МУНДАРИЖА:

I боб.

Ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришда жаҳон тажрибаси маълумоти ва уни Ўзбекистон шароитида қўллаш истиқболлари.

II боб.

Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришнинг самарадорлигини аниқловчи омиллар.

III боб.

Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар.

БМТТДнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси:

Ўзбекистон, 100029 Тошкент
Т. Шевченко кўчаси, 4
Тел.: (998 71) 120 34 50
Факс: (998 71) 120 34 85
E-mail: policybrief@undp.org
Веб-сайт: www.undp.uz

Мазкур таҳлилий тавсиянома Бирлашган миллатлар ташкилоти Тараққиёт дастурининг (БМТТД) Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан чопэ тилган булиб, жорий сиёсат муҳокамаси доирасида муйайн стратегик муқобиллик ёки ҳаракат йўналишини тарғиб этади. Карор кабул килувчи шахслар, донор ташкилотлар ҳамжамияти, мустақил таҳлилчилар ва ривожланиш соҳасида иш олиб бораётган бошқа манфаатдор томонлар ушбу ҳужжатнинг максадли аудиторияси ҳисобланади. Ушбу таҳлилий тавсияномада билдирилган фикрлар муаллифларга тегишли бўлиб, уни БМТТД позицияси ёки сиёсати сифатида қабул қилиш ўринли эмас. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ОДАМЛАРНИ ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШНИ ТАЪМИНЛАШ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Экспертларнинг баҳосига кўра, жаҳонда таҳминан 650 миллион нафар одам ногирон, бу эса бутун дунёдаги мамлакатлар аҳолисининг умумий сонини 10 фоизга яқинини ташкил қиласди¹. Уларнинг 80 фоиздан кўпроғи ишсизлар, ваҳоланки, 470 миллионга яқини меҳнатга лаёқат ёшида ва оддий ишлаб чиқариш шароитларида ёки ихтисослашган корхоналарда меҳнат қилиш имкониятига эга². Уш бу ҳолат аҳолининг мазкур гурӯҳини иқтисодий, ижтимоий ва фуқаролик секторларидаги ижтимоий сегрегациясидан гувоҳлик бериши мумкин ва Инсон Тараққиёти, иқтисодий ўсиш аҳолининг барча қатламларини жалб қилиш лозимлигини англаб етишига олиб келувчи, барча учун тенг имкониятларни тақдим этувчи, барқарор бўлишини таъминлайдиган концепцияни янада илгари суриш учун тўсиқ бўлади.

Статистик маълумотлар таҳлилини кўрсатишича, Ўзбекистон Республикасида 780 мингдан ортиқ ногиронлиги бўлган одамлар истиқомат қиласди. Улардан I-гурӯҳ ногиронлари 8,5 фоиз, II-гурӯҳ ногиронлари 71 фоиз ва III-гурӯҳ ногиронлари 20,5 фоизни ташкил қиласди. Улар орасида 16 ёшгача бўлган болалар 97 минг нафарни ташкил қиласди. Ишлайдиганлар сони 34 минг нафарга яқиндан иборат (16 ёшдан катта бўлган ногиронлиги бор одамларнинг умумий сонини беш фоизга яқини). Шу билан бирга, ногиронликнинг энг оғир кўриниши бўлган одамлар (I-гурӯҳ ногиронлари) 3,5 фоизни, ўртача оғирликдаги ҳаёт фаолиятида бузилиш бўлганлар (II-гурӯҳ ногиронлари) 55,8 фоизни ва унчалик катта бўлмаган бузилишлар сони (III-гурӯҳ ногиронлари) 40,7 фоизни ташкил қиласди. Шу аснода, ногиронлиги бўлган одамларнинг ишга жойлаштириш долзарб бўлиб қолмоқда.

¹ Глобал ногиронлик. Рақамлар ва фактлар Манба: <http://www.un.org>.

² Халқаро Меҳнат Ташкилоти (ILO). <http://www.un.org>

Ҳозирги вақтда ногиронлиги бўлган одамларни ижтимоий муҳофаза қилиш тизими ислоҳ қилиш жараёнида турибди. Илгарилари ҳасталик – ногиронлик – меҳнатга лаёқатсизлик тушунчасини тенглигига асосланган ҳаёт фаолиятининг турли хил мезонларини чеклаш даражасини аниқлашга асосланган манзилли ёндашувга босқичма-босқич ўтиш юз бермоқда. Ногиронликни аниқлашни тартиби, давлатнинг ижтимоий имтиёzlар ва кафолатларни тақдим этиш тартиби қайта кўриб чиқилди. Илгарилари учинчи гуруҳ ногиронлиги бўлган шахслар (меҳнатга қобилияти бузилмаган ҳаёт фаолиятининг анчагина енгил чекланишлари билан тавсифланадиганлар) ногиронлик бўйича пенсия олишарди. 2011 йилнинг январ ойидан бошлаб, 2010 йилнинг 22 январида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларни давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги Қонунга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ни Қонунига кўра учинчи гуруҳ ногиронлиги ўрнатилган шахслар ногиронлиги бўйича пенсия олмайди ва ишга жойлаштирилиши лозим. Шу муносабат билан иш қидираётган ногиронлиги бўлган одамларни сони сезиларли даражада ошишини кутиш даркор бўлади. Шу нарса аниқки, аҳолининг мазкур қатламини бандлигини таъминлаш бўйича маҳсус чоралар кўлланилиши лозим.

Давлат учун ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришни иқтисодий аҳамиятини деярли баҳолаб бўлмайди, бироқ уни рақамлардаги тўлиқ фойдасини ҳисоблаб чиқиш мураккаб иш, чунки у пул кўринишида ҳисоблаш чиқиш қийин бўлган кўплаб омилларнинг йиғиндисидан иборат бўлади. Сон сифатида ҳисоблаш енгил кечадиган омиллардан бири – бу Ўзбекистоннинг расмий секторида ишловчи ногиронлиги бўлган шахслар бюджетдан ташқари фондан олинадиган пенсияларини 50 фоизга яқинини қоплашади, қўшимча тарзда бандликка кўмак бериш фондига маблағ ажратади ва бир қатор ҳолатларда даромад солиғини тўлашади. Ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштиришни аҳамиятини пасайтирган ҳолда қайд этишимиз керакки, уларни иш билан таъминлашни ижтимоий аҳамияти жуда ҳам муҳим ҳисобланади.

Ишга жойлаштириш нафақат моддий таъминланишни англатади. Ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришнинг ижтимоий аҳамияти уларни ўз-ўзини намоён қила олиш, жамият ривожига ўзларининг ноёб ҳиссаларини қўшиш имконияти, мулоқот ва жамиятига киришишлари учун имкониятларни тақдим этишни таъминлашдан иборатdir. Ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш уларга нисбатан бўлган ачиниш, қобилиятiga ишончсизлик, ҳамда уларни жамият учун ортиқча ташвиш келтирувчи кўринишда бўлган бир таҳлитдаги муносабатларни бартараф қилиш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов таъкидлаганидек, “ногиронларни жисмоний имкониятларини инобатга олган ҳолда уларни ўқитиши, қайта ўқитиши ва келгусида ишга жойлаштириш бўйича аниқ мақсадли тадбирларни ўтказиш зарур”³.

Шу муносабат билан Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришни таъминлашга йўналтирилган чораларни иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини аниқлаш, фуқароларнинг мазкур қатламини ишга жойлаштиришни таъминлайдиган меъёрий-ҳуқуқий база ва институционал механизmlарни аниқлаштириш, ишга жойлаштиришнинг амалдаги тизимини самарадорлигини ошириш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш лозим.

³ Каримов И. А. Ўзбекистон 21-аср бўсағасида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 14-сессиясининг биринчи чақириғи, 1999 й.14 апрел. 7-том, 208-бет.

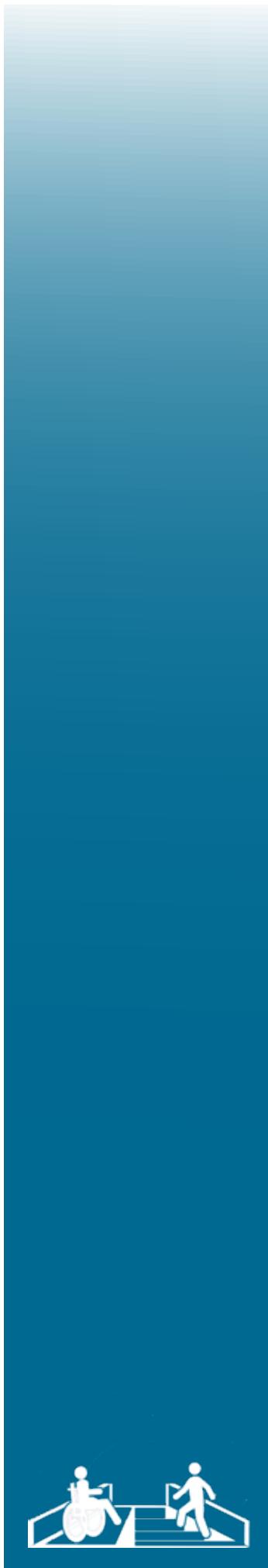

Мазкур тадқиқот юқорида келтирилган вазифаларни ҳал қилишга ҳисса қўшади.

Биринчи бобда мазкур муаммони ҳал қилишдаги жаҳон тажрибаси тақдим этилади.

Иккинчи бобда Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришнинг самарадорлиги, шужумладан, жамиятнинг муносабати, меъёрий-ҳуқуқий база ва институционал механизмларни аниқлаштирувчи омиллар кўриб чиқилади.

Учинчи бобда мавжуд вазиятни яхшилаш бўйичатавсиялар келтирилган.

Жаҳон тажрибасини кўрсатишича, ногиронлиги бўлган одамларни самарали ишга жойлаштиришга мазкур жараённинг барча иштирокчиларини: ногиронлиги бўлган одамларни, давлат хизматларини, жамоатчилик ташкилотларини, иш берувчиларни жалб қилган ҳолдагина мажмуавий ёндашув ташкил қилинишига эришилади.

Турли мамлакатларда ногиронларни самарали ишга жойлаштиришни таъминлашда ўзининг самарадорлигини исботлаган чоралар орасида қўйидагилар ажралиб туради:

- Ишга жойлаштиришда камситишга қарши қонунчиликни имплементацияси;
- Иш ўринларини квоталаш;
- Ишга жойлаштириш жараёнига машғулотлар билан даволаш бўйича мутахассислар ва ижтимоий ходимларни жалб қилиш;
- Ногиронлиги бўлган одамларни вақтинчалик ёки синаб кўриш учун ишга жойлаштириш;
- Иш берувчини ва иш ўрнидаги ногиронлиги бўлган одамни ижтимоий қўллаб-қувватлаш;
- Ижтимоий корхоналарни яратиш;
- Ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотларини ишга жойлаштириш жараёнига фаол жалб қилиш.

Иш ўринларини қвоталаш Германия, Австрия, Италия, Франция, Испания, Япония ва бошқа мамлакатлар қонунчилигига назарда тутилган. Қвоталанган жойларни тақдим этишга мажбур бўлган корхоналардаги ходимларнинг энг кам сони 20дан 50 нафаргача оралиқда. Шу билан бирга, квота ҳажми ногиронлиги бўлган ходимларнинг иккidan то олти фоизгачасини ташкил қиласди (эслатиб ўтамиз, Ўзбекистонда корхона ходимларининг энг кам сони 20 нафарни ташкил қиласди, ногиронлиги бўлган одамлар учун квота уч фоиз).

Баъзи мамлакатларда, масалан, АҚШ ва Буюк Британияда иш берувчилар учун ногиронларни ишга жойлаштиришда мажбуrlash чоралари йўқ, лекин **камситилишга қарши қонунчилик** бор, унга кўра, иш берувчи ишга номзод бўлганларнинг ва ишлаётган ходимларнинг барчаси учун тенг шароитларни яратishi лозим. Жумладан, сұхбатлашиш вақтида сенсор бузилишлари бўлган одамлар мулоқот учун барча материаллар ва воситалар билан таъминланиши лозим, шахсий саволларни бериш, баъзи ҳолатларда эса, тиббий маълумотномани талаб қилиш таъкиқланади.

Дунёning аксарият ривожланган мамлакатларида (Швейцария, Австралия, Франция, Корея, Италия, Россия), Ўзбекистонда бўлгани каби, **ногиронлиги бўлган одамни ишга жойлашишига қарамасдан пенсия тўловларини сақлаб қолиниши** уни ишга жойлашишига рағбатлантиради, чунки бу вазиятда ногирон одам пенсиясидан маҳрум бўлишдан чўчимайди ва қўшимча даромад олиши мумкин. Баъзи мамлакатларда (АҚШ, Буюк Британия, Германия, Норвегия) ишга жойлаштиришда пенсия тўловлари маълум белгиланган вақт мобайнида, уч ойдан уч йилгача, амалга оширилади ва муваффақиятли ишга жойлашиш, соғлиқни ёмонлашмаганлиги ва ўрнатилган даражадан кам бўлмаган ойлик маоши олиш шароитида тўхтатилади.

Машғулотлар билан даволаш бўйича мутахассисларни ва ижтимоий ходимларни ишга жойлаштириш жараёнига жалб қилиш Фарб мамлакатларида, Россия, Украина, Белоруссияда кенг қўлланилади. Оккупационал (эрго) терапия, ёки кундалик машғулотлар билан даволаш бу – ногиронлиги бўлган одамларни йўқотилган ёки мавжуд бўлмаган кўнилмаларни шакллантириш орқали фаол ҳаракатчаникка қўшиш, реабилитациянинг техник воситаларини қўллаш, ҳаёт фаолиятининг муҳитини мослаштиришдир. Оккупационал терапевт, у мазкур соҳада олий маълумотга эга бўлган, жумладан, етуклик ёшида ногирон бўлиб қолган одамларни ижтимоий-маиший мослашуви ва йўналтирилиши билан шуғулланувчи, уларнинг муваффақиятли меҳнат фаолиятини тикловчи ёки шакллантирувчи мутахассис. Бу жаҳоннинг турли мамлакатларида мавжуд бўлган ихтисослик. Афсуски, Ўзбекистонда оккупационал терапия бўйича мутахассислар тайёрланмайди. Боз устига, республикада реабилитология бўйича шифокорлар ҳам тайёрланмайди. Бу, жумладан, якка тартиbdаги реабилитация дастурининг ижтимоий ва меҳнат қисмларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда юзага келадиган қийинчиликлар билан ифодаланди.

Ўзбекистонда 2006 йилдан бошлаб бакалавриат ва магистратура даражасида ижтимоий ходимларни тайёрлаш бошланди, лекин ҳатто мамлакатнинг тиббий-ижтимоий мауассасаларида дипломли ижтимоий ходимлар учун штат бирликлари мавжуд эмас.

Эҳтимол, Ўзбекистон Республикасида якка тартиbdаги реабилитация дастурининг ижтимоий-маиший ва меҳнат қисмларини шакллантириш бўйича зарур бўлган услубий ҳужжатларни мавжуд эмаслиги ижтимоий иш ва оккупационал терапия бўйича мутахассисларни йўқлигини сабаларидан бири бўлиши мумкин. Россия, Украина ва Белоруссияда якка тартиbdаги реабилитация дастурини тузиш учун уч ойлик муҳлат ва ижтимоий ходим, оккупационал терапевт, реабилитолог ва бошқа мутахассисларнинг текшируви керак бўлади.

Иш ўрнини жиҳозлаш ва мақбул мослаштириш аксарият мамлакатлар, шужумладан, АҚШ ва Буюк Британия қонунчилигига мувофиқ, Ўзбекистонда бўлгани каби, иш берувчи ҳисобига ташкил этилади. Кўплаб мамлакатларда, агарда иш ўринлари квотадан ортиқ равишда яратилса, иш берувчи давлат бюджетидан компенсация олиши мумкин⁴.

Вақтинчалик ёки синов сифатида ишга жойлаштириш кўплаб ривожланган мамлакатларда фойдаланиладиган усул ва у ногиронлиги бўлган одамларга ҳам, иш берувчиларга ҳам фойдали. Бу усул уларни ўзлари учун бажаришга қурби етмаслигини биладиган жавобгарликни олмаслик имконини беради. Чунки кўплаб ногиронлиги бўлган одамлар мажбурий ажратиб қўйилиш оқибатида жуда ҳам чекланган ижтимоий тажрибага эга (уйда таҳсил олиш, маҳсус интернатларда ўқиш, маҳсус болалар уйларида ва ногиронлар уйларида истиқомат қилиш ва бошқалар), уларга меҳнат интизомини ва корхоналарда бўлган мансаб даражаларини дарҳол ўзлаштириш, ҳамкаслар билан ўзаро муносабатлар жараёнини ўрнатиш ва мулоқот қоидаларини ўзлаштириш қийин кечади. Бошқа томондан, кўплаб иш берувчиларда ногиронлиги бўлган одамларни ўз корхонасида ишлаши имконияти ва фойда келтира олиши борасида нотўғри тушунчалар бор. Вақтинчалик ишга жойлаш бу муаммони ҳал қилиш имконини беради. Бошқа шакллар қўйидагича: бу – “пассив амалиёт”ни ташкил этиш, бу ҳолатда келажакда бажариш учун номзод бўлган ногиронлиги бўлган одам ишлаётган ходим ўз вазифасини қандай бажараётганини оддийгина

⁴ http://dfgszn.kostroma.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=104&Itemid=393; <http://www.gcзн.nsk.su/additional/2010-12-16-07-29-39>

кузатиб туради. Шунингдек, корхонага экскурсиялар ҳам ўтказиб турилади⁵. Ўзбекистонда таълимнинг мазкур барча усуллари коллежлар ёки олий ўқув юртлари талабалари учун ташкил эътилади, аммо ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотларини кўплаб раҳбарлари ўз аъзоларини ишга жойлаштириш имкониятини ошириш учун мана шундай чораларга жуда ҳам эҳтиёж сезишлари ҳақида сўзлашади.

Ногиронлиги бўлган одамни ишга жойлашганидан сўнг ижтимоий қўллаб-қувватлаш, ҳамда иш берувчиларни қўллаш келгусида уни самарали ишлашини таъминлаш учун зарур чора сифатида тан олинади. Турли мамлакатларда бу чора ҳар-хил кўринишга эга: мана шундай ишга жойлаштиришнинг ижобий тажрибасига эга бўлган, янги ишчи билан маълум вақт мобайнида ёки зарурат туғилганда бирга бўлувчи ногиронлар ташкилотининг хизматида ишга ёллашади. Япониянинг “Бандликка кўмак бериш тўғрисида”ги қонунига мувофиқ, агарда корхона ногиронлиги бўлган ишчилардан беш нафари ёки ундан кўпроғини ишга ёлласа, у маҳсус маълумоти бўлган, ногиронлиги бўлган одамларга маслаҳат берувчи ва кўмак кўрсатувчи “профессионал ҳаёт бўйича маслаҳатчи”ни ишга ёллашга мажбур бўлади. Шунингдек, иш берувчини қўллаш режасини ишлаб чиқилади, унда ишчининг эҳтиёжларини аниқлашда, иш жойини мослаштиришда ва бошқаларда ёрдам берилади⁶. Буюк Британияда “Show Trust” миллий ҳайрия ташкилоти мазкур ишни бажариш учун кўнгиллilarни жалб қилади⁸. Қайд этиш лозимки, нодавлат ташкилоти бўлган “Show Trust” мазкур фаолиятни амалга ошириш учун давлат бюджетидан молиялаштирилади. Мана шундай ҳолат кўплаб бошқа мамлакатларда ҳам мавжуд.

Жаҳон тажрибасини кўрсатишича, **жамоатчилик ташкилотларини ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш жараёнига фаол жалб қилиш** мазкур жараённи муваффақиятнинг зарур шарти ҳисобланади. Биринчидан, мазкур ташкилотлардан фойдаланишининг афзаллиги уларни ногиронларни ишга жойлаштириш жараёнидаги юқори асослангани, кейин муаммони “ичидан” билишлик, мақсадли гуруҳларни унга бўлган ишончи, муваффақиятли тажрибани “тeng-tengga” дастури воситасида тақдим этиш имконияти, юқори үйғунлик ва ўзи қўллаётган усулларнинг турфалиги. Жамоатчилик ва нотижорат ташкилотларини ишга жойлаштиришда хизматларни тақдим этувчи сифатида ишлатишнинг энг ёрқин мисолларидан бири Буюк Британиядаги ногиронларни ишга жойлаштириш бўйича хизматларни энг йирик кўрсатувчиси бўлган “Show Trust” ҳайрия ташкилотидир. У ўз фаолияти давомида 160 мингдан кўпроқ одамни қўллаб-қувватлаган. Буюк Британия аҳолисини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимида ишлатиладиган “пул мижознинг ортидан келади” тамоилидан фойдаланган ҳолда ушбу ташкилот давлат томонидан мазкур хизматларни кўрсатиш учун эълон қилинадиган тендерларда мунтазам рawiшда ғолибликни қўлга киритиб келмоқда. “Show Trust” ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришнинг барча босқичларида қўллайди, шу жумладан, ижтимоий таъминот масалалари бўйича яширин маслаҳатлашувлар, касбий йўналишлар, таълим олишга эҳтиёжни аниқлаш, ишга жойлашишга тайёргарлик бўйича тренинглар, синов сифатида ишга жойлаштириш, молиявий мадад, ишга жойлашгандан кейинги ҳамроҳлик,

⁵ Perry, Debra A., EmployAbility: resource guide on disability for employers in Asia and Pacific. - Bangkok: ILO, 2007.

⁶ Employing persons with disabilities. ITC – Welcomegroup, 2008

⁷ Support for Employers Concerning Employment of Persons with Disabilities http://www.jeed.or.jp/english/support_for_emp_dis.html

⁸ Show Trust UK Real Changes, Real Lives: Impact Report 2008/2009. – London: Show Trust, 2010

иш берувчилар муаммоларини ҳал қилиш, иш ўринларини мослаштириш⁹.

Шунга ўхшаш фаолият Ўзбекистонда ҳам ривожланмоқда. Юқорида тилга олинган Мехнат ва аҳолини ижтимоий мұхофаза қилиш вазирлиги ва Ўзбекистондаги БМТТДнинг «ACCESS» қүшма лойиҳаси доирасида мазкур йўналишдаги ишларнинг юқори самарадорлиги намоён қилинди. Ногиронлиги бўлган одамларнинг тўртта ННТ (ННТ «Миллениум», «Опасингиллар», АДЖИ РУз, Ўзбекистон ногиронлар жамиятининг Юнусобод бўлими) мазкур ишга волонтер ташкилот сифатида, фаолиятларини молиявий таъминламасдан, жалб қилинди ва натижада, бир ярим йиллик муддат мобайнида улар 203 нафар одамни мұваффақият билан ишга жойлаштиришди, шу билан бирга, намунали бандликка кўмак бериш марказларитомонидан ишга жойлаштирилганларсони 218 нафарниташкил қилди. Ваҳоланки, бандликка кўмак бериш марказлари мұваффақият билан ишга жойлаштириш учун анчагина катта маъмурият воситаларга ва ахборот ресурсларига эга эдилар, давлатдан молиялаштирилган ва ойлик маошларини олиб туришган, шунингдек, лойиҳа доирасида ННТлар билан тенг равишда ахборот- техник мададни олишган. Ҳар ҳолда, агарда ННТлар мазкур фаолиятни ўтказиш учун молиялаштирилганида ва унга ўзининг қўпсонли волонтерлик ишининг йўналишларидан бири сифатида қарамасдан кўпроқ вақт ажратганида, натижалар анчагина юқори бўларди. Ундан ташқари, ННТларга ишга жойлаштириш бўйича хизматларни кўрсатиш учун давлатгрантларини берилиши мазкур йўналишдаги ишни самарадорлигини нафақат оширади, балки, ўз навбатида, мазкур хизматларни кўрсатадиган ННТлар аъзолари учун янги иш ўринларини яратиш имконини берарди.

Очиқ меҳнат бозорида ишга жойлашиш мүмкін бўлмаган ногиронлиги бўлган одамларга ёрдам блеришга ихтисослашган **ижтимоий корхоналарни яратиш**, фуқароларнинг мазкур қатлами бандлигини таъминлаш бўйича яна бир чора ҳисобланади. Қатор ижтимоий корхоналар ногиронлар одамларнинг доимий бандлигини таъминлайди, бошқалари профессионал таълимни ва ижтимоий реабилитацияни таъминлайди, кейин эса очиқ меҳнат бозорида ишга жойлаштиради¹⁰.

Шу билан бирга, Европанинг деярли барча мамлакатларида ва Осиёнинг баъзи мамлакатларида ижтимоий корхоналар феномени фаол ривож топмоқда ва тегишли қонун ҳужжатлари қабул қилинаётган бир вақтда, Ўзбекистонда “ижтимоий корхона” тушунчасини қонунчиликда мавжуд эмас.

Ҳозирги вақтда, Мехнат ва аҳолини ижтимоий мұхофаза қилиш вазирлиги ва Ўзбекистондаги БМТТДнинг «ACCESS: бараварлик, фидокорлик, ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш ва ижтимоий ҳимоя қилиш” қўшма лойиҳаси доирасида ногиронликнинг оғир кўринишлари бўлган одамларни ишга жойлаштириш имконини берадиган бешта намунали (пилот) ижтимоий корхонаси яратилди. Мазкур корхоналар даромадининг бир қисми турли ижтимоий мақсадларга, шу жумладан, моддий ёрдам кўрсатиш ва ногирон одамларга касбий таълим беришга йўналтирилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси
Мехнат ва аҳолини
ижтимоий мұхофаза
қилиш вазирлиги ва БМТ
Тараққиёт дастурининг
“ACCESS: енгиллик,
фидокорлик, ногиронлиги
бўлган одамларни ишга
жойлаштириш ва ижтимоий
қўллаб-қувватлаш” қўшма
войиҳаси доирасида 2008
йилда ўтказилган фокус-
гурух иштирокчиларини
бидирган фикрларидан
намуналар.

«Биз ногирон ўғли борлигини
яширадиган бир аёл билан
тез-тез кўришиб турамиз.
Агарда оиласда ногирон бўлса,
бу ҳолат бошқа болаларни
ҳам уйланиши ёки турмушига
чиқшига таъсир қиласди».
«Кўпчилик одамлар
ногиронлигини шармандлик
деб ҳисоблаб, уни
расмийлаштиромайдилар.
Оиласар: “Қўшиналаримга
нума дейман?”, “Қўшиналар
мен ҳақимда нималар
деди?”, каби фикрларга
боришади. Шунинг учун ҳам
кўпчилик одамлар сукут
сақлайди».

«Бу оила учун шармандалик,
ота-оналар ҳеч кимга ўз
қизларини кўрсатмайди,
чунки қўшиналар уларга
бармоғи бигиз қилиб
кўрсатишган бўларди.
Одамлар ота-онаси ҳам
шунаقا бетоб, дея шипший
бошлидии».

«Бизда ногирон қиз бор (уни
қўллари калта). У бир умр
болафлар билан ишлашни
истарди. Болалар боғчасига
келди. Боғча директори
анчагина одобрил аёл бўлиб
чиқди ва уни ишга қабул
қилди. Лекин иккинчи куни ёқ
уни ишдан бўшатишиди.
У билан ходимлар бирга
ишлашни исташмади ва унга
қарайвергач ўзларида ҳам
шундай фарзанд түғилиши
мумкинлигини баён
қилишиди».

⁹ www.shaw-ttust.org.uk

¹⁰ Social enterprise: a new model of reducing poverty and increasing employment, - The Regional Bureau of UNDP for Europe and CIS, 2008.

II БОБ.

ЎЗБЕКИСТОНДА НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ОДАМЛАРНИ ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛОВЧИ ОМИЛЛАР

2.1. Жамоатчилик фикри, ишонч ва қадриятлар

Тошкент, Самарқанд ва Шаҳрисабз шаҳарларида ногиронлиги бўлган одамларга жамиятнинг муносабатини аниқлаш учун аҳоли, давлат ва жамоатчилик ташкилотлари вакиллари билан бешта фокус-гурӯҳ ўтказилди, 17та чуқурлаштирилган интервьюлар ўтказилди, газеталардаги 175та мақолаларнинг контент- таҳлили амалга оширилди. Тадқиқотда жами 160 нафар одам иштирок этди.

Тадқиқот натижасида ногиронлиги бўлган одамларга нисбатан мос бўлмаган муносабатда бўлишлик уларни ишга жойлаштиришдаги асосий тўсиқлардан бири ҳисобланиши аниқланган.

Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштиришдаги тўсиқлар орасида қўйидаги жамоатчилик қарашлари ажралиб туради:

- ногиронлиги бўлган одамни оиласининг ижтимоий мақомини пасайтириш омили сифатида қабул қилиниши;
- ачиниш муносабати ва ногиронлиги бўлган одамни қобилиятига етарли баҳо бермаслик;
- «тиббий» афсоналар ва ногиронлиги бўлган ва доимо махсус ёндашувлар, махсус шароитлар, махсус воситаларга муҳтож бўладиган одамларга бемор сифатида қараш;
- ногиронлиги бўлган одамга оиласининг ижтимоий мақомини пасайтириш омили сифатида қараш ўзларининг бошқа болаларини ҳурматли оиласарнинг фарзандлари билан никоҳдан ўтишига ҳалақит бермаслик учун оиласар ногиронлиги бўлган фарзандлар ва ёшларни беркитишини афзал кўришларига олиб келади. Натижада бу ҳолат уларга социумга фаол қўшилишга, профессионал таълим олишга ва ишга жойлашишга ҳалақит беради.

Шунингдек, ҳурматли оиласарда “бемор”ни ишлашга “мажбурлаш” эмас, балки таъминлаш учун етарли даражада маблағ бор, деган ишонч бор.

Ачиниш муносабатлари ва ногиронлиги бўлган одамнинг қобилиятига етарли баҳо бермаслик ҳам яқинлари, ҳам иш берувчilar ногиронлиги бўлган одамларнинг имкониятларига ишонмаслигида намоён бўлади, уларда боқимандалик мавқенини шакллантиради ва гоҳида уларни таълим олиши ва ишга жойлаштириш учун ресурсларни жойлашни истамайдилар.

“Тиббий” афсоналар ва ногиронлиги бўлган одамни бемор ва ҳар доим махсус ёндашувларга, махсус шароитларга, махсус воситаларга муҳтож, деб ҳисоблаш ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш йўлидаги ҳал қилиниши энг қийин бўлган ва кенг тарқалган муаммо ҳисобланади. Бу фикрларга қарамасдан, тадқиқотларни кўрсатишича, ногиронлиги бўлган ходимлар касаллик варақасини камдан-кам ҳолатларда олишади, ногиронлиги бўлган ишчиларнинг 73 фоизи эса алоҳида бир шароитларни яратилишига умуман эҳтиёж сезмайдилар. Боз устига, ногиронлиги бўлган ходимлар камдан-кам ишдан бўшайдилар, бу билан эса улар кадрлар қўнимсизлиги билан боғлиқ бўлган юқори

¹¹ Employing persons with disabilities. ITC – Welcomegroup, 2008; Zadec and Scott Parker (2001) UK Disability Employers Forum (EDF), Business Link <http://www.businesslink.gov.uk/404.html>; Fast Forward (UK employers' organization) <http://www.businesslink.gov.uk/404.html>

Ҳаётий ҳолат

“Самарқандда болаликдаги церебрал шоллиги ва нуқтидаги камчиликлари бўлган ёш аёл яшайди. ЭҲМ операторлари маълумотига эга бўлган ҳолда у олти йил мобайнида иш топа олмади ва пировард натижада, ниҳоят, шаҳар Бандликка кўмак берни маркази ёрдамида ишга жойлашиди. Мўмина аёлга иш нафақат маддий жиҳзатдан, балки ижтимоий нуқтаи назардан ҳам муҳимлиги ҳақидаги тушунтиришларни бергандан сўнг корхона раҳбари қизни ишга қабул қилди, мунтазам равишда ойлик маошини тўйлаб турмоқда, лекин уни компютер олдига яқинлаштирмаяди ва буни “у жиҳозни бузиб қўйиши мумкинлигини” рўйач қилмоқда. Натижада қиз ишда вақтни бекор ўтказмоқда ва ҳали ҳануз ўзини кўрсатишга имкон беришларига умид қилмоқда”.

ҳаражатларни пасайтирадилар¹².

2.1. Меъёрий-ҳуқуқий база ва институционал механизмлар.

Ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаширишнинг ўрни.

Ўзбекистон Республикасининг «Ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни билан ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини амалга оширилиши кафолатлари белгилаб қўйилган.

24-модда. Меҳнат қилиш ҳуқуқини ногиронлар томонидан рўёбга чиқариш:

Ногирон меҳнат шароитлари одатдагича бўлган ташкилотларда, ногиронлар меҳнатидан фойдаланиладиган ихтисослаштирилган корхоналарда, цехлар ва участкаларда ишлашга, шунингдек қонун билан таъкиқланмаган якка тартиbdаги меҳнат фаолиятини ёки бошқа фаолиятни амалга оширишга ҳақлидир.

Ногиронлиги туфайли ногирон билан меҳнат шартномаси тузишни ёки иш юзасидан уни юқори лавозимга кўтаришни рад этишга, у билан тузилган меҳнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилишга, ногиронни унинг розилигисиз бошқа ишга ўтказишга йўл қўйилмайди, *тиббий-ижтимоий экспертизанинг хulosасига кўра ногироннинг соғлиғи касб вазифаларини бажаришга монелик қилган ёки ногироннинг ёхуд бошқа шахсларнинг соғлиғи ва меҳнат хавфсизлигига таҳдиð қилган ҳоллар бундан мустасно*. Ногирон ўз меҳнат қобилиятини тиклаганидан кейин илгариги ишига ёки шунга teng ишга жойлашиш ҳуқуқига эга. Иш қидираётган кимса сифатида фақат ВТЭКнинг хulosасига кўра меҳнат фаолиятини амалга ошира олиш имкониятига эга бўлган ногиронларгина рўйхатга олиниши мумкин¹³.

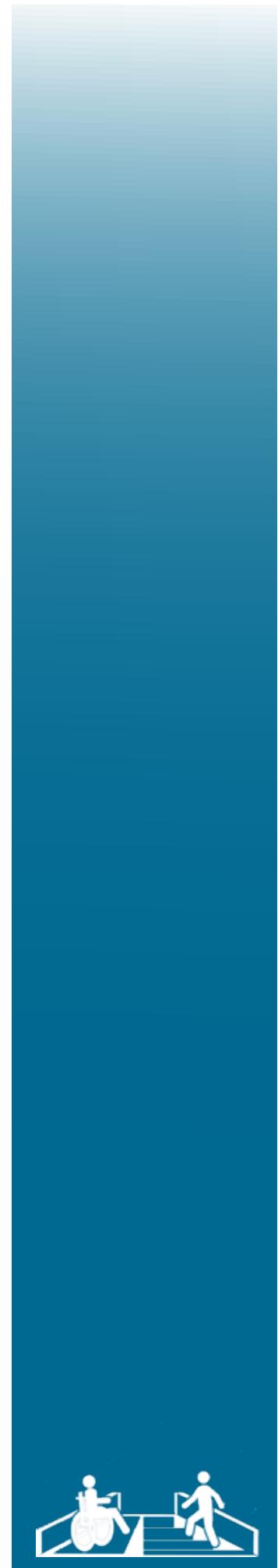
Молия вазирлиги тизимидағи Тиббий-ижтимоий экспертиза хизмати (ВТЭК) ногиронлик гурӯхини белгилаш жараёнида меҳнат фаолиятига лаёқатни чекланганлиги даражасини ўрнатиши шарт (чегаралашнинг учинчи, иккинчи ёки биринчи босқичи). Ногиронлик гурӯхи, шунингдек, меҳнат фаолиятига лаёқатини чекланишини кўрсатмасдан ҳам ўрнатилиши мумкин. Ногиронлик гурӯхи ва меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклаш даражаси аниқланганидан сўнг ВТЭК ногиронни реабилитация қилишнинг якка тартиbdаги дастурини ишлаб чиқади, унда ногиронни меҳрат фаолияти ва машғулотлар турлари кўрсатиб ўтилган, ўқитиш ва қайта ўқитишга эҳтиёж борасидаги ўзига жамлаган ишга жойлашиш эҳтимоли бўйича тавсиялар ва хуносалар ўрин олади. ВТЭКнинг хulosаси корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоатчилик бирлашмалари маъмуриятлари учун мажбурий ҳисобланади¹⁴.

Шу билан бирга, тасдиқланган *стандартлар ва меҳнат тавсияларини ишлаб чиқиши тартиблари* мавжуд эмас. Ундан ташқари, ногиронни якка тартиbdаги реабилитация қилиш дастурининг тасдиқланган намунали меъёрига кўра, унда Ўзбекистон Республикаси

¹² Глобал ногиронлик. Рақамлар ва фактлар Манба: <http://www.un.org>.

¹³ Фуқароларни меҳнат бўйича идораларда рўйхатдан ўтказиш, уларни ишга жойлашириш, ишсизлик бўйича нафакаларни тайинлаш ва тўлаш тартиблари ҳақидаги қоида Ўзбекистон Республикаси Аддия вазирлиги томонидан 1991 йилнинг 13 октябр куни 831 рақами билан рўйхатдан ўтказилган.

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йилнинг 18 мартаидаги «Ногиронларни реабилитация қилишнинг якка тартиbdаги дастури ҳақидаги қоидани тасдиқлаш ҳақида»ги қарорининг 2- банди, 5-, 6-, 7- қуий бандлари. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йилнинг 8 августидаги 175 рақамли «Врачлик-меҳнат экспертизаси хизматини бошқариш тузилмасини такомиллаштириш ва уни ташкил қилиш бўйича чоралар тўғриси»ги қарори – учинчи илова, 12-банд, Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилнинг 11 июлидаги №ЗРУ-162 «Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонун (янги таҳрирдаги), 14-23 моддалар. 1996 йилнинг 29 августидаги ЗРУ-266-1 рақамли «Ўзбекистон Республикаси фуқароларни соғлиғини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 37-модда.

Меҳнат кодексининг талабаларига тўлиқ бўлмаган иш вақти режими, иш ҳажмини камайтириш ва бошқа бўлимларни киритиш тўлиқ назарда тутилмаган¹⁵. ВТЭК мутахассислари томонидан мос мутахассислик, ишни хусусияти ва шароитлари ва бошқалар қандай қилиб белгиланиши аниқ эмас. ВТЭК ходимлари асосан тиббиёт ходимлари бўлиб¹⁶, улар ногиронни реабилитация қилишнинг якка тартиbdаги дастурини ишлаб чиқиша касбий ва ижтимоий омилларни баҳолашлари қийин бўлгани туфайли муаммо янада мураккаблашади. Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, ногиронни реабилитация қилишнинг алоҳида дастурини тузиш учун ижтимоий ва касбий реабилитация бўйича мутахассисларни жалб қилиш ва меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклаш даражасини ВТЭҚда ўрнатиш мумкиндиру, лекин бу имконият амалиётда камдан-кам қўлланилади.

Меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклаш даражасини ўрнатиш жараёни қатор саволларни келтириб чиқаради. Масалан, меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклашнинг учинчи даражаси (одатда ногиронликнинг биринчи гуруҳи билан мос келувчи чекловнинг энг юқори даражаси)га эга бўлган ногирон ишга жойлаша олмайди, чунки ногиронни реабилитация қилишнинг дастурида унга ишга жойлаштириш бўйича ёки касбий кўринишдаги реабилитация тадбирлари бўйича ҳеч қандай тавсиялар назарда тутилмаган. Юқорида тилга олинган ҳуқуқий меъёрларга мувофиқ, иш берувчи уни ишга қабул қилишда рад жавобини беради.

Албатта, агарда фуқаро ВТЭК хulosасига рози бўлмаса, у юқорида турувчи ВТЭК, ҳамда суд орқали ундан шикоят қилиши ва меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклаш даражасини камайтиришга ва шундай қилиб, иш қидиришни қонуний имкониятига эришиши мумкин.

Аммо меҳнат фаолиятига лаёқатлиликни чеклаш даражасини қайта кўриб чиқиш анчагина мураккаб жараён ҳисобланади, чунки мазкур кўрсаткич ногиронлик гуруҳини ўрнатиш ва оқибатда, пенсия миқдорини аниқлаш билан бевосита боғлиқдир¹⁷.

Шундай қилиб, иш берувчи ишга қабул қилиши учун меҳнат фаолиятига лаёқатликни чеклаш даражасини қайta кўриб чиқиш учун ВТЭҚка мурожаат қилган одам меҳнат фаолиятига қодирликни чеклаш даражасини қайta кўриб чиқилиши билан (мазкур параметр билан боғлиқ бўлган) ногиронлик гуруҳи ҳам қайta кўриб чиқилишига дуч келади. Меҳнат тавсияларини ишлаб чиқиш стандартларини йўқлиги ВТЭҚка аъзо шифокорлар, пенсияни олишни таъминловчи 1- ёки 2- гуруҳ ногиронлигини сақлаган ҳолда меҳнат фаолиятига қодирликни чеклаш йўқлиги вазиятида хатога йўл қўйишдан қўрқишиади. Бу ногиронлиги бўлган одамда меҳнат фаолиятига лаёқатни чеклаш йўқлиги ҳолатидан келиб чиқиб ногиронлик гуруҳини олиб ташлаш туфайли пенсия таъминотидан маҳрум бўлиб қолиш қўрқувини келтириб чиқаради, бу нарса аксарият ҳолатларда ногиронлиги бўлган одамларни умуман ишга жойлашиш иштиёқини пасайтиради ёки норасмий бандлик билан шуғулланишга туртки беради (ногиронлиги бўлган одамларни ўрганиш, ҳамда ВТЭК томонидан фокус-гуруҳларда ўтказилган барча

¹⁵ 1995 йилнинг 21 декабриданағи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси, 220 модда.

¹⁶ Фуқароларни меҳнат бўйича идораларда рўйхатдан ўтказиш, уларни ишга жойлаштириш, ишсизлик бўйича нафқаларни тайинлаш ва тўлаш тартиблари ҳақидаги қоида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1991 йилнинг 13 октябр куни 831 рақами билан рўйхатдан ўтказилган.

¹⁷ Етарли даражада меҳнат стажига эга бўлганларга ногиронлик бўйича пенсия ҳисоблашда биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронлиги бўйича пенсияни асосий миқдори ўрта ойлик маошининг 55 фоизини ташкил қиласди, учинчи гуруҳ ногиронлиги бўйича пенсияларни тўлаш назарада тутилмайди. Етарли даражада меҳнат стажига эга бўлмаган ногиронлар учун пенсия миқдори стажга эга бўлганга нисбатан пропорционал тайинланади, лекин 1-гуруҳ ногиронлари учун энг кам иш ҳақининг 100 фоизидан ва 2-гуруҳ ногиронлари учун энг кам ойлик маошининг 50 фоизидан кам бўлмаслиги керак. (Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 3 сентябридаги “Фуқароларни давлат пенсияси таъминоти тўғрисида”ги Қонуни, 17, 18, 26, 29 моддалар. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларни давлат пенсияси таъминоти тўғрисида”ги Қонунига ва 2010 йилнинг 22 декабриданағи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексига ўзгариш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуни).

сўровда қатнашганлар томонидан мазкур муаммо билдирилган).

Шундай қилиб, ногиронлиги бўлган ишга жойлашишга интилаётган одамга ВТЭКнинг мазкур мавқеда ишлаш (“мехнат тавсиялари”)га рухсат бериш ҳақидаги хulosани тақдим этиш талаби уни ишга жойлашиш эҳтимолини пасайтрувчи омил ҳисобланади.

Юқорида келтирилганларга кўра, меҳнат фаолиятига қодирликни чеклашни аниқлашнинг стандарт ва қоидаларини ва якка тартибдаги реабилитация дастурига киритиладиган меҳнат тавсияларини ишлаб чиқиш зарур.

Ногиронлиги бўлган одамларни бандлигини таъминлашда давлат кафолатлари.

Қонун ҳужжатларида фуқароларнинг алоҳида қатламларини, шу жумладан, ногиронларни ишга жойлаштириш бўйича ҳам умумий, ҳам қўшимча кафолатлар назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 58-моддаси ва “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги Қонуннинг 6-моддасида аҳолининг барча қатламлари учун умумий бўлган ишга жойлаштириш кафолатлари назарда тутилган:

- иш билан таъминлаш турини, шу жумладан турли меҳнат режимидаги ишни танлаш эркинлигини;
- ишга қабул қилишдан асоссиз бош тортиш ва ишдан асоссиз бўшатишдан муҳофаза қилишни;
- мақбул келадиган иш танлаш ва ишга жойлашишга бепул ёрдам беришни;
- ҳар кимга касбга ва ишга эга бўлишда, меҳнат қилиш ва иш билан таъминланиш шарт-шароитларида, меҳнатга ҳақ олишда, хизмат поғонасидан юқорилаб боришда тенг имкониятлар яратишни;
- янги касбга (мутахассисликка) бепул ўқитишни, маҳаллий меҳнат органларида ёки уларнинг йўлланмаси билан бошқа ўқув юртларида стипендия тўлаб малакасини оширишни.

Меҳнат қилиш ҳуқуқининг умумий кафолатларини амалга ошириш бўйича асосий чоралар орасида қўйидагиларни келтириш мумкин:

1. Бандликка кўмак бериш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказлари фаолиятини ташкил этилиш¹⁸;
2. Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожланишини имтиёзли кредитлар ва солиқ имтиёзлари тақдим этиш йўли билан қўллаб-қувватлаш¹⁹;
3. Корхоналарни ягона ижтимоий тўловдан ва касаначилик меҳнати қисмидаги иш ўринлари бўйича ускуналарга солиқдан озод қилиш орқали касаначиликни ривожлантириш²⁰;

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йилнинг 8 майидаги 95-рақамли “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йилнинг 6 апрелидаги ПП-616 рақамли “Бандликни ошириш ва меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бўйича органлар фаолиятини таомиллаштириш бўйича чоралар тўғрисида”ги қарорини бажариш бўйича чора-табдирлар ҳақида”ги қарори».

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқаруви, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Мехнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг 2006 йилнинг 2- май кунидаги 1567 рақамли “Тижорат банклари томонидан ёрдамчи ва дехқон ҳужаликларига чорвачиликни ривожлантириш учун бандликка кўмак бериш давлат жамғармаси маблағлари ҳисобига имтиёзли мақсадли микрокредитларни бериш тартиби ҳақидаги қоидани тасдиқлаш ҳақида”ги қарори. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқаруви, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2006 йилни 8 августида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига 1548-1 рақами билан рўйхатдан ўтган “Бюджетдан ташқари фондлар ва “Тадбиркорбанк”нинг кредит линиялари ҳисобига кичик бизнес субъектларига тижорат банклари томонидан микрокредитлар бериш тартиби ҳақидаги қоидага ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги қарори.

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 5 январдаги ПҚ-3706 рақамли “Касаначилик меҳнатини ривожлантириш асосида йирик саноат корхоналари ва хизматлар ишлаб чиқаришлари ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рафбатлантириш бўйича чоралар тўғрисида”ги Фармони.

4. Бўш иш ўринлари ярмаркаларини мунтазам ўтказиб туриш²¹.

Ногиронларни ишга жойлаштиришга кўмак берувчи қўшимча давлат чораларига қўйидагиларни киритиш мумкин:

1. Ходимлари сони 20 нафардан ортиқ бўлган барча корхоналарда З фоиз иш ўринларини маҳсус квоталаш²²;

2. Ишда ногиронлар сони 50 фоиздан кам бўлмаган ногиронларнинг жамоатчилик бирлашмалари мулкида бўлган корхоналарни даромад солиғидан озод қилиш (улар тижорат, воситачилик, таъминот-сотув ва тайёрлаш фаолияти билан шуғулланмаслиги шарти билан²³;

3. Маҳсус цехлар, участкалар ва корхоналарда ишлаётган ногиронларнинг меҳнатига ҳақ тўлашнинг фондини 4,7 фоизлик ставка билан имтиёзли ягона ижтимоий тўловга тортиш (ягона ижтимоий тўловга тортишнинг умумий фоизи, юқорида кўрсатилганидек, 24,8)²⁴;

4. Корхоналарни ногиронлар учун иш ўринларини уч фоизлик нормасидан юқори бўлган ҳар бир фоиз учун бир фоиз миқдорида даромад солиғидан озод қилиш²⁵;

5. Давлатнинг бандликни таъминлаш фондининг кредит линияларининг кредит маблағлари ҳисобига имтиёзли микрокредитларни бериш²⁶.

6. Ногиронлиги бўлган одамларни таълим олиши учун ихтисослашган профессионал коллежларини ташкил этиш.

Квоталанган иш ўринларига ишга жойлаштириши.

2010 йилда Республикада ногиронлиги бўлган одамлар учун 18555та квоталанган иш ўринлари яратилди²⁷. Шу билан бирга, яратилган иш ўринларига 7559 нафар одам ишга жойлаштирилди.

2008 йилдан то 2010 йилгача квоталанган иш ўринларига ишга жойлаштирилган ногиронлар сони²⁸

1-жадвал

	2008 й.	2009 й.	2010 й.	2011 й.
Жами ногиронлар	2032	6200	7559	93000
Шу жумладан, аёллар	893	2755	3356	

²¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йилнинг 18 майдаги 223 рақамли “Вақтинчалик бир маротабалик иш билан таъминлаш бўйича марказларни ташкил этиш тўғрисида”ги қарори. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлигининг 2001 йилнинг 18 октябридаги 144-рақамли “Бўш иш ўринлари ярмаркасини ўтказиш ва вақтинчалик бир маротабалик иш билан таъминлаш бўйича марказларнинг фаолияти самарадорлигини ошириш ҳақида”ги бўйргуи.

²² Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 11 июлда қабул қилинган янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йилни 20 августидаги 186- рақамли “Ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган ва иш қидиришда қийинчиларни бошидан кечираётган одамларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини заҳиралаш тартиби ҳақидаги қоидани тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори.

²³ Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 25 декабридаги ЗРУ-136 рақамли Солик Кодексининг 158- моддаси, Имтиёзлар

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 декабридаги ПҚ-1449 сонли “Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг 2011 йил учун асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва параметрлари прогнози тўғрисида”ги қарори, 25-сонли илова.

²⁵ Ўша ерда

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқаруви, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2006 йилни 8 августида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига 1548-1 рақами билан рўйхатдан ўтган “Бюджетдан ташқари фондлар ва “Тадбиркорбанк”нинг кредит линиялари ҳисобига кичик бизнес субъектларига тижорат банклари томонидан микрокредитлар бериш тартиби ҳақидаги қоидага ўзгариш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги қарори, 4-бўлим, 28-банд.

²⁷ Саидов Ш. З. «Халқаро ҳуқуқ ва Ўзбекистон Республикасининг ногиронлик соҳасидаги давлат сиёсати» 2010 йилнинг 23 июлида ўтган “БМТнинг ногиронлар ҳуқуқлари ҳақидаги Конвенциясини имплементацияси: хорижий ва миллий тажриба” республика конференциясининг материаллари. 7-10 саҳифалар

²⁸ Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлигининг статистик маълумотлари

Шу нарсани қайд этиш муҳимки, квоталанган иш ўринлари бу – иш берувчилар томонидан ўз маблағи ва ҳисобига яратилган иш ўринлар ва уларни аттестациядан ўтказиш²⁹. Яъни, маҳсус иш ўрнини яратишга кетган ҳаражатлардан ташқари иш берувчи уни аттестациядан ўтказишга тўлов учун ҳам маблағ сарфлаши лозим. Боз устига, ногирон ишчи қисқартирилган иш куни ва бир хил маош бўлиш ҳолатида анча узоқроқ давом этадиган таътил чиқиш ҳуқуқига эга бўлади, бу ҳам иш берувчи томонидан қўшимча ҳаражатларни англатади³⁰.

Шу муносабат билан ногиронлар учун маҳсус иш ўринларини яратиш аксарият ҳолатларда иш берувчилар томонидан бефойда ва номақбул сифатда кўрилади, давлат томонидан квоталашни амалга оширишни таъминлаш учун эса жарима санкциялари назарда тутилган.

Корхона, муассаса ва ташкилотларга ногиронларни ишга жойлаштириш учун энг кам иш ўринларини яратиш борасида маҳаллий давлат хокимияти органларининг қарорларини бажармаганлиги учун ҳар бир яратилмаган иш ўрни учун мазкур корхона, муассаса ва ташкилот ходимининг ўртacha йиллик маоши миқдорида жарима солинади³¹.

Жарима суд томонидан солинади, корхона, муассаса ва ташкилотлар томонидан ҳуқуқбузарликка йўл қўйилганлиқда айбитан олинган ва жарима кўнгилли равишда тўлангани ҳолатида меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича органлар томонидан жаримага тортилинади.

Давлат хокимиятининг ногиронлар учун иш ўринларини заҳиралаш бўйича қарорларни жойларда бандликка кўмак бериш туман (шаҳар) марказлари томонидан назорат қилинади³².

Тўланган жарима миқдори Ўзбекистон Республикасининг бандликка кўмак бериш давлат фондига юборилади ва ногиронларни ишга жойлаштириш, ногиронларнинг меҳнатидан фойдаланаётган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларни кредитлашга, ногиронларни профессионал тайёргарлик вамилакасини ошириш гайўналтирилди³³. Бандликфондининг маблағлари ҳисобига ногиронларнинг меҳнатидан фойдаланиш учун ихтисослаштирилган иш ўринлари (ишлаб чиқаришлар)ни ташкил этиш бўйича тадбирларни қисман молиялаштириш амалга оширилади³⁴, аммо ташкилот ва корхоналарни Бандликка кўмак бериш фондига маблағ олиш учун мурожаатининг аниқ механизмлари белгиланмаган, Бандлик фонди томонидан ногиронлар учун ихтисослаштирилган иш ўринларини яратиш учун ажратилган маблағлар ҳақидаги статистик ҳисботни тасдиқланган

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йилнинг 20 августидаги 186-сонли “Ижтимоий ҳимояя муҳтоҷ бўлган ва иш қидиришда қўйинчиликларга дуч келаётган одамларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини заҳиралаш тартиби ҳақидаги қоидани тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори, 6-банд ости.

³⁰ Меҳнат кодексининг 220-моддаси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ходимларга уларнинг меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда жароҳатланиши, касб касалликларига чалиниши ёки саломатликнинг бошқа хил шикастланиши туфайли етказилган зарарни иш берувчилар томонидан тўлаш Қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида” тўғрисидаги 60 сонли қарори. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 1 февралдаги 48-сонли “Ҳудудий соғлиқни сақлаш муассасаларининг ташкилий тузилемаси ва фаолиятини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.

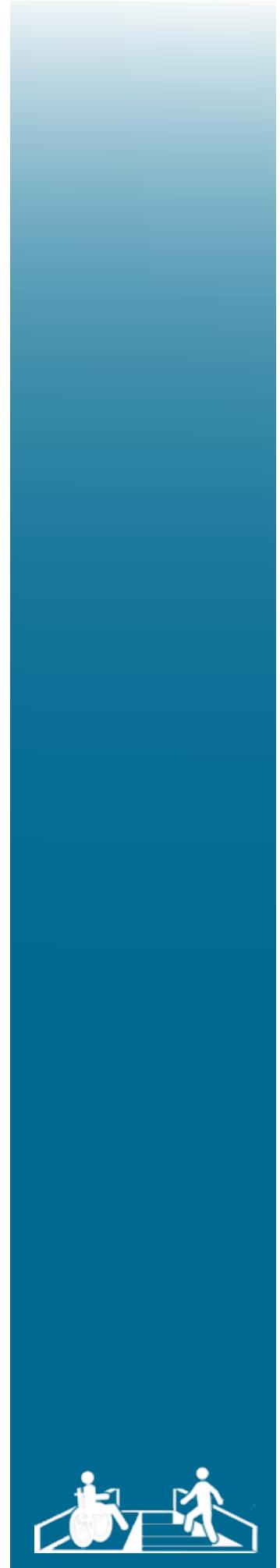
³¹ “Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 2008 йил 11 июлдаги 162-сонли Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрирда) 25-моддаси.

«Аҳолини иш билан таъминлаш ва ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузгандик учун ташкилотларга нисбатан молиявий санкциялар қўллаш, шунингдек меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузгандик учун ташкилотлар фаолиятини тўхтатиб қўйиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 5 январдаги 1-сон қарори.

³² Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении Положения о порядке резервирования рабочих мест для трудоустройства лиц, нуждающихся в социальной защите и испытывающих затруднения в поиске работы» от 20 августа 2008 года №186, пункт 17.

³³ Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 2008 йил 11 июлдаги 162-сонли Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрирда) 25-модда.

³⁴ “Ўзбекистон Республикасининг бандликка кўмак бериш давлат фондига маблағларини шакллантириш ва ишлатиш тартиби ҳақидаги қоидани тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 апрелдаги 173 –сон қарори, илова 1, 11-банд

шакли мавжуд эмас.

Шунингдек, қайд этишимиз жоизки, иш ўринларини квоталанган иш жойлари ҳар йили ҳоким томонидан тасдиқланадиган рўйхатга киритилган корхоналарда ташкил этилади. Ногиронлар учун иш ўринларини заҳиралашни белгилаш ҳақидаги таклиф киритилаётганида якка тартибдаги реабилитация дастури кўрсаткичлари инобатга олиниши даркор. Яъни, ВТЭК тақдим этган якка тартибдаги реабилитация дастури асосида тақдим этилган меҳнат тавсияларига ишга жойлашиш истагида бўлган ногиронлиги бўлган одамларга қайси мутахассисликлар мақбул бўлишини прогнозлаш лозим³⁵.

Якка тартибдаги реабилитация дастури кўрсаткичлари квоталанадиган иш ўринларини аниқлашда ҳисобга олишда амалиётда бажарилмаслиги муносабати билан заҳираланадиган иш ўринлари кўп ҳолатларда анчагина паст малакали ва энг кам маош тўланадиган бўлиб қолади, яъни мақсадли гурӯҳни потенциал қамраб олиш амалда ҳеч қандай малакаси бўлмаган ва кам маошга ишлашга тайёр бўлганлар доирасигача тораяди. Ногиронлиги бўлган одамларга паст маош тўладиган иш ўринларини тақдим этиш ҳақидаги фикрни тасдиқлаш учун аҳолининг мазкур гурӯҳини ўртacha ойлик маоши даражасини кўриб чиқамиз.

2008 йилдан то 2010 йилгача иқтисодиётнинг расмий секторида ишлаётган ногиронлиги бўлган одамларнинг сони³⁶
(ҳисобот йилини 1 январига бўлган ҳолат, сўмда)

2- жавдал

	2008 г.	2009 г.	2010 г.
Ойлик маош	105518,66	198518,65	265786,67
Шу жумладан I-гурӯҳ	98305	184936	248533
II-гурӯҳ	105478	198445	266687
III-гурӯҳ	112773	212175	285140

Ногиронлиги бўлган одамларнинг ойлик маошлари анчагина ошганига қарамасдан 1-, 2- ва 3- гурӯҳ ногиронларини ўртacha ойлик маошлари 2010 йилда 265,8 минг сўмни ташкил қилди. Бу мамлакат бўйича ўртacha ойлик маошидан деярли икки маротаба паст, у расмий статистикага кўра 2010 йилда 476,4 минг сўмни ташкил қилганди³⁷.

Ногиронларнинг жамоатчилик бирлашмалари мулки бўлган корхоналарни даромад солигидан озод этиш ва имтиёзли ягона ижтимоий тўловга тортишни ногиронларни ишга жойлаштиришнинг самарадорлигини ошириш бўйича энг истиқболли чоралардан ва оғир ҳаракат, сенсор ва/ёки ментал бузилишларга эга бўлган мазкур ташкилотлар аъзолари учун ишга жойлашишнинг амалдаги ягона имкониятларидан бири сифатида кўриш мүмкин.

³⁵ «Ижтимоий муҳофазага муҳтож ва иш топишда қийналётган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини банд қилиб кўйиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 20 августдаги 186-сон қарори, илова 1, 2-қисм, бешинчи банди.

³⁶ Маълумотлар иқтисодиётнинг реал секторида ишлаётган ногиронлиги бўлган одамларни социологик тадқиқотлари асосида олинган, тасодифий танлаш беш фоиз.

³⁷ <http://uzdaily.uz/articles-id-3846.htm>

**Ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотлари мулкида бўлган
корхоналарда ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш**

3-жадвал

Ташкилот номи	Шўъба корхоналар сони			Ишловчилар сони			Ногиронлиги бўлган ишловчилар сони			Ногиронлиги бўлмаган ишловчилар сони			Ногиронлиги бўлган ишловчиларнинг ишчиларнинг умумий сонига фоизи		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
ННТ «Миллениум»	1	2	4	2	6	20	1	3	8	1	3	12	50%	50%	40%
Ўзбекистон кўзи оқижлар жамияти	66	66	66	2122	2165	2269	1451	1440	1535	671	725	734	68%	66%	68%
Ўзбекистон ногиронлар жамияти	124	115	90	622	610	598	306	290	285	316	320	313	49%	48%	48%
Ўзбекистон карлар жамияти	11	11	11	513	479	473	349	332	324	164	147	149	68%	69%	68%
ННТ "Ерганик"	15	16	18	70	140	210	35	70	110	32	70	100	50%	50%	52%
Ногирон бўлган тадбиркор аёллар миллий ассоциацияси	-	-	13	-	-	101	-	-	101	-	-	0	-	-	100%
Ўзбекистон ногиронлар жамиятининг Юнусобод бўлимни	-	-	1	-	-	2	-	-	2	-	-	0	-	-	100%
Жами	217	208	203	3329	3400	3673	2142	2135	2365	1187	1265	1308	64.3%	62.8%	64.4%

Учинчи сонли жадваладан кўриниб турганидек, ногиронларнинг жамоатчилик бирлашмалари мулки бўлган корхоналарда машғул бўлган ногирон одамларнинг сони кўпи билан 2365 нафарни ташкил қилас экан (жадвалда анчагина таниқли бўлган жамоатчилик ташкилотлари ҳақидаги маълумотлар тақдим этилган, мана шундай турдаги корхоналарда ишловчилар сони анчагина катта), бу эса республика иқтисодиётининг расмий секторида ишлаётган барча ногиронларнинг етти фоизга яқинини ташкил қиласди.

Ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотларини ишга жойлаштириш жараёнига фаолроқжалбқилишмазкурсоҳадаги ишларни санарадорлигини янада оширишнинг шарти ҳисобланади.

Давлат томонидан мазкур йўналишда амалга оширилаётган чораларга тегишли баҳо бериб, мазкур корхоналар учун зарур хом ашёни олишда давлатнинг ёрдами лозимлигини қайд этамиз. Масалан, "Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида"ги Қонуннинг олдинги таҳририда қуйидаги таҳрирдаги модда бор эди: «Ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотлари, уларнинг тузилмавий бўлимлари ва бўлинмалари биноларни, хом ашё ресурсларини, ишлаб чиқариш-техник ускуналарни биринчи навбатда олиш ҳуқуқига эга ва имтиёзли молилаштириш ва кредитлаш ҳуқуқига эга»³⁸. Мазкур қоида асосида қонуннинг янги таҳрири қабул қилингунга қадар Карлар жамияти республикада қазиб олинадиган нефрасни олишга давлат квотасини олганди. Ундан ташқари, мазкур корхоналар валютани конвертация қилиш ва хорижда хом ашёни мустақил харид қилиш имкониятига эга эди. Қонуннинг янги таҳририда бу модда мавжуд эмас, ва ҳозирги вақтда улар хом ашёни республика очик савдо биржасида, барча билан тенг шароитларда харид қилишга мажбур бўлишмоқда. Аммо бир нарсани ёддан чиқармаслик зарур, жамоатчилик ташкилотлари таркибидаги шўъба корхоналар ўз фаолиятларини рентабеллигини таъминлашда тижорат корхоналари билан тенг кела олмайди, бу нарса улар даромадларини

³⁸ Ўзбекистон Республикасини 1991 йил 18 ноябрдаги ЎзРҚ 422 сонли-XII "Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимояланиши тўғрисида"ги қонун (янги таҳрирда), 40-модда.

ташкилотларининг турли ижтимоий дастурларини қўллаш учун йўналтираётганликлари билан боғлиқ. Муракааблашган шароитлар туфайли республикада шўъба корхоналар сони етти фоизга камайди (қаранг: учинчи жадвал).

Жамоатчиликташкилот томонидан ўзларининг шўъба корхоналари фаолиятидан олинадиган даромад ҳисобига амалга ошираётган дастурларнинг ижтимоий-иктисодий самарадорлиги аниқлаш борасида янада диққат билан тадқиқот ўтказиш лозим. Мазкур дастурларнинг катта аҳамиятга эгалиги тасдиқлаган ҳолатда ижтимоий корхоналарга бинолар, хом ашё ресурслари, ишлаб чиқариш-техника ускуналарини олиш ва имтиёзли молиялаштириш ва кредитлашда биринчи навбатдаги ҳуқуқ бўйича имтиёзлар бериш ҳақидаги қонун ҳужжатини ишлаб чиқиш бўйича таклифларни киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ижтимоий корхоналарни янада қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш бўйича оптималь чораларни ишлаб чиқиш учун уларни Ўзбекистондаги жамоатчилик ташкилотлари асосидаги шароитлар ва фаолиятларининг ижтимоий-иктисодий самарадорлигини таҳлил қилиш керак.

Корхоналарни ногиронлар учун иш ўринларини квоталашнинг уч фоизлик нормасидан ошиб кетадиган ҳар бир фоиз учун бир фоиз миқдоридаги даромад солиғидан озод қилиш ногиронлиги бўлган ишчиларни ишга ёллашда иш берувчи учун рағбатлантирувчи чора ҳисобланади. Республикада мазкур солиқ имтиёзларидан фойдаланаётган қаторкорхоналар фаолияткўрсатмоқда, улар орасида ишчиватарқатувчилар сифатида кўзи ожизлар ва кўзи заифларни жалб қилувчи “Даракчи” газетасини, Тошкент лок-бўёқ заводини, «Ортопедия-Индустрія» МЧЖни тилга олиш мумкин. Мазкур корхоналарда ишловчиларнинг 30-50 фоизини ногиронлиги бўлган одамлар ташкил қиласи.

Мана шундай корхоналар сонини ошириш учун, эҳтимол, уларнинг муваффақиятли тажрибасини оммавий ахборот воситаларида кенгроқ ёритиш зарур.

Ногиронлиги бўлган одамлар учун ихтисослаштирилган профессионал коллежларни ташкил этиш.

Мажбурий 12 йиллик таълим Ўзбекистоннинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш соҳасидаги шубҳасиз энг катта ютуқларидан бири ҳисобланади. Ногиронлиги бўлган ёшлар учун профессионал таълим олиш имкониятини ошириш учун республикада тўртта ихтисослаштирилган коллеж бор, уларда моделлаштириш ва тикув маҳсулотлари ишлаб чиқариш, радиотехника ва тележиҳозларни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш, поїафзал иши, трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқариш, бухгалтерия-аудит, ЭҲМларга операторлик хизматини кўрсатиш бўйича таълим берилади. Мазкур коллежларда 1500 нафардан кўпроқ йигит ва қизлар таҳсил олмоқда³⁹. Уларнинг кўпчилиги учун бу, афтидан, ҳозирги вақтдаги касбни эгаллашнинг ягона имконияти бўлса керак.

Фақат шуни қайд этиш жоизки, ушбу ўқув муассасаларини мавжудлиги умумтаълим лицей ва коллежларда ўқишни истаган ногиронлиги бўлган ёшларга ҳалақит бермаслиги лозим. Оддий ўқув юртига ҳужжатларни қабул қилишда, “улар учун маҳсус коллежлар бор” лиги рўйбаш қилиниб асосиз равишда рад жавобини берилиши каби ҳолатлар ҳам учраб турибди. Бу

³⁹ Ногиронлиги бўлган ёшларни сифатли профессионал таълим билан таъминлаш бўйича фаолиятнинг аҳволи ва уни янада ривожлантириш:// 2010 йилнинг 23 июлида ўтган “БМТнинг ногиронлар ҳуқуқлари ҳақидаги конвенциясини имплементацияси: хорижий ва миллий тажриба” республика конференциясининг материаллари. Тошкент, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирилари, БМТнинг Ўзбекистондаги Тараққиёт дастури. 42-бет.

яна бир бор жамоатчиликни ва ногиронларни ўзларини ҳуқуқий онгини ошириш зарурлигини намойиш қилмоқда.

Эшитиш қобилиятида бузилишлар бўлган ўсмир ва қизлар учун олий ўқув юртларида ўқиш муаммоли бўлиб қолмоқда- талабалар сурдотаржимонлар билан таъминланмайди.

Профессионал таълимни барчага баравар эканлиги ҳақида сўзлар эканмиз, ҳаракатида ногиронлик бўлган кўплаб ёшлар учун олий ўқув юртларида таълим олишни имконияти деярли йўқ: зинапояларда қулай ушлагичлар йўқ, ҳожатхоналардан фойдаланиш имкони йўқ, сирпанчиқ мармар поллар ва зинапоялар бор, деярли барча олий ўқув юртларида пандусларнинг йўқлиги кузатилган. Боз устига, ўқув юртларидағи қийинчиликларга қўшимча тарзда үларга, ногиронлиги бўлган одамлар учун жисмонан қулай бўлган транспортни деярли тўлиқ йўқлиги туфайли етиб бориш муаммоси янада кучаяди. Республиканинг енгиллик соҳасидаги қонунчилиги, бошқа кўплаб ривожланган давлатларга қараганда анчагина прогрессив кўринишга эга, у нафақат давлат, балки хусусий ташкилотларни ҳам ногиронлар учун тўлиқ жисмоний енгилликни тўлиқ таъминлашни мажбурлаб қўйган.

2011 йилнинг январ ойида қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий муҳофаза қилиш тўғрисида”ги, шу жумладан, енгиллик яратиш меъёрлари борасида қонун нормаларини бузганлик учун жавобгарликни қўллаш тартибини изоҳловчи меъёрий ҳужжат мазкур йўналишдаги муваффақиятли фаолият давом этишига ва бараварлик муаммоси ҳал қилинишига ишонч берди⁴⁰. Бу ерда, юқорида тилга олинган қонунга мувофиқ, жамоатчилик ташкилотларини бараварликни мониторинг қилишга жалб этишнинг аҳамиятини баҳолаш қийин туюлади.

⁴⁰ «Аҳолини иш билан таъминлаш ва ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун ташкилотларга нисбатан молиявий санкциялар қўллаш, шунингдек меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун ташкилотлар фаолиятини тўхтатиб қўйиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 5 январдаги 1-сон қарори.

III БОБ.

ЎЗБЕКИСТОНДА НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ОДАМЛАРНИ ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

Ўзбекистонда ногирон одамларни ишга жойлаштиришнинг амалдаги тизими, мазкур жараённи муваффақиятли бўлишига таъсир қилувчи омиллар, ҳамда аҳолининг ушбу қатламини ишга жойлаштириш муаммосини ҳал қилиш бўйича халқаро тажрибани таҳлил қилиб, биз ишга ногиронлиги бўлган одамларни жойлаштириш ва бандлиги таъминлаш соҳасида ижтимоий сиёsatни ривожлантиришнинг қўйидаги концептуал йўналишларини ажратиб олдик:

- Ногиронлиги бўлган одамларни ижтимоий интеграциялашувини ривож топтириш;
- Ногиронларни ишга жойлаштириш ва профессионал реабилитациясини профессионаллаштириш ва хизмат кўрсатиш сифатини ошириш;
- Ногиронларни ишга жойлаштириш ва бандлиги муаммосини ҳал қилишга ННТлар ва жамоатчилик ташкилотларини жалб қилиш.

Ногиронлиги бўлган одамларни ижтимоий интеграциялашувини ривож топтириш учун зарур:

- Ногиронлиги бўлган одамларга нисбатан жамоатчиликда ижобий муносабатни шакллантириш, уларни ишга жойлаштиришга тўсқинлик қилувчи нотўғри қарашларни бартараф қилиш борасида тизимли ишларни ташкил қилиш;
- Ҳаёт фаолияти мұхитидаги қулайликларни таъминлаш бўйича ишларни давом эттириш, қулайлик даражасини мониторинг қилиш учун ногиронларнинг жамоатчилик ташкилотларини жалб қилиш;
- Ногиронлиги бўлган йигит ва қизларни нафақат ихтисослаштирилган, балки олий ва ўрта махсус таълимнинг оддий ўқув юртларида касбий, олий таълим олишга эришишларини таъминлаш бўйича махсус мажмӯавий дастурларни амалга ошириш.

Ногиронларни ишга жойлаштириш соҳасида профессионаллик ва уларни малакали реабилитация қилиш ва хизматлар сифатини ошириш мақсадида қўйидагилар тавсия қилинади:

- Ишга жойлаштириш соҳасида аниқ стандартларни ишлаб чиқиш ва жорий қилиш⁴¹;
- Мехнатга қобилиятничеклашнианиқловчиуслубиятвастандартларни, ҳамда меҳнат тавсияларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш;
- Республикада шифокор–реабилитологларни, оккупационал терапия мутахассисларини тайёрлашни ташкил этиш;
- Бандликка кўмак бериш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш марказларида соҳада олий маълумотга эга бўлган ижтимоий ходимлари учун штат бирликларини назарда тутиш;
- Касаначилик ишига жойлаштириш бўйича ишларни кучайтириш.

Ногиронларни ишга жойлаштириш ва бандлиги муаммосини ҳал қилишга ННТлар ва жамоатчилик ташкилотларини жалб қилишни қўйидаги йўналишларда амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- Жамоатчилик ташкилотлари ва ННТларни ногиронларни ишга

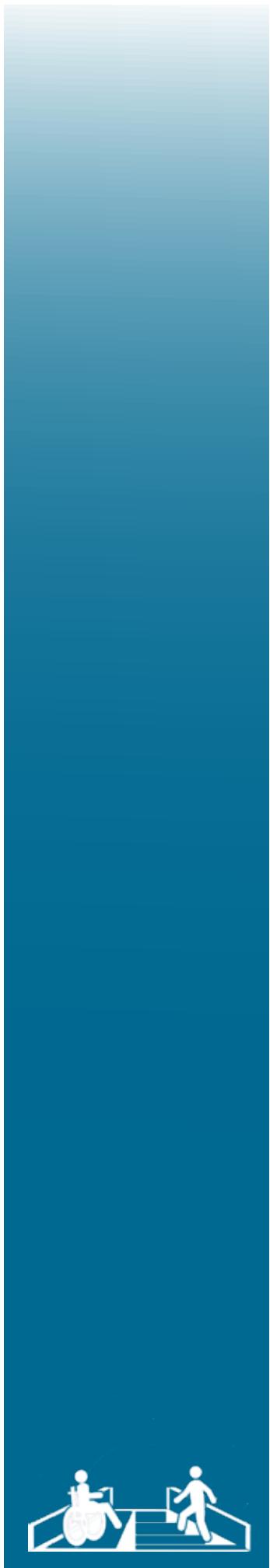
⁴¹ Australian Government, Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs Disability Service Standards, 2010.

жойлаштириш бўйича хизматларни кўрсатувчилар сифатида жалб қилиш, шу жумладан, ижтимоий таъминот масалалари бўйича яширин маслаҳатлашувлар, касбий йўналишлар, таълим олишга эҳтиёжни аниқлаш, ишга жойлашишга тайёргарлик бўйича тренинглар, синов сифатида ишга жойлаштириш, молиявий мадад, ишга жойлашгандан кейинги ҳамрохлик, иш берувчилар муаммоларини ҳал қилиш, иш ўринларини мослаштириш каби усувларни қўллаган ҳолда;

– Жамоатчилик ташкилотлари асосидаги ижтимоий корхоналар фаолиятини янада ривожлантириш, шу жумладан, корхоналарга бинолар, хом ашё ресурслари, ишлаб чиқариш-техника ускуналарини олиш ва имтиёзли молиялаштириш ва кредитлашда биринчи навбатдаги ҳуқуқ бўйича имтиёзлар бериш ҳақидаги қонун ҳужжатини ишлаб чиқиш бўйича таклифларни киритиш йўли орқали.

Ногиронлиги бўлган одамларни ижтимоий муҳофаза қилиш ва ишга жойлаштириш тизими республикада ҳозирги вақтда фаол ислоҳ қилинмоқда. Мазкур ислоҳотларда муваффақиятга эришиш, уларни ҳақиқатан ҳам самарадор бўлишига ногирон одамларнинг ўзларини юқори фуқароллик фаоллигини намоён қилишлари орқалигина эришилади.

БМТ Тараққиёт Дастури (БМТТД) БМТнинг ривожланиш соҳасидаги глобал тармоғи бўлиб, ўз олдига аъзо давлатларга билим, тажриба ва маблағ манбаларидан фойдаланиш имкониятини яратиш орқали инсонлар ҳаётида ижобий ўзгаришлар ясаш мақсадини қўйган. Биз 166 мамлакатда фаолият юритамиз; ушбу мамлакатларга ривожланишга оид глобал ва миллий муаммоларнинг ечимини топишларига кўмаклашамиз. Мамлакатлар ўзларининг салоҳиятларини ривожлантириш жараёнида БМТТД ходимлари ва кенг доирадаги амкорларнинг тажриба ҳамда билимларидан фойдаланадилар.